

Keszler József: Iparművészeti képtelenségek

Tartatott: 1907. január 12-én

Radisics Jenő úr, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, azt a feladatot szabta elém, hogy beszéljek önöknek egy pár rövid negyed óráig az iparművészeti képtelenségekről. Megígértem neki, hogy megteszem. Megígértem azért, mert ennek a szeretetreméltó embernek nem lehet ellenállani, ha valamit kér. De mikor azután meggondoltam, hogy mit ígértem meg és összeszedtem az anyagot, hogy miről fogok beszélni, megijedtem a könnyelműségtől. Ugyanis oly sok az, ami csúnya, oly sok az, ami képtelenség, hogy ugyancsak kétségbeesem még azon is, hogy egy választékot adjak belőle. A természet remekebb mester, mint az ember. Azért ha be kellene mutatni mind a csúnya embereket, sokkal nagyobb volna a munka, mintha a szép embereket kellene bemutatni: és így vagyunk az emberek műveinél is. A rút, az a többség. Azzal a lehetetlenséggel szemben tehát, hogy kimerítő legyek, gondolkodni kezdtem a felett, hogy talán csoportosíthatom őket valamiképpen, hogy családokba foglalnám a csúfságokat. Amint így gondolkodtam, kerestem valami vezérfonalat, amelynek segítségével eligazodhatom a tömkelegben.

Megvizsgáltam a dolgokat, és azt láttam, hogy mindezeknek a dolgoknak van egy nagy hibájuk, hogy valami ellentét van bennük, valami ellenmondás, valami hasadék, valami álnokság. Mind ez által taszít vissza. Kerestem aztán tovább, tovább; hogy miben áll ez az ellenmondás és akkor azt találtam, hogy egyik pl. olyan anyagból van csinálva, amely nem felel meg a formának; az anyag ellenmondásban van a formával. A másik csoportban, ahol a forma és az anyag bizonyos harmóniában van, ott meg a rendeltetéssel van ellenkezésben; ott azt találjuk, hogy ez a dolog nem való arra, amire használják. Tehát mindenütt egy ellentmondás, egy félszepség van. Van azután oly tárgy is, ahol mind az anyag, mind a forma, mind pedig a rendeltetés ellentétben van egymással. Itt még több a félszepség. Ezen tapasztalatnak a világnál visszaemlékeztem a régi stúdiumaimra, melyek folyamán azt tanultam, hogy az iparművészeti tárgyaknál a fődolog az anyag, a forma és a használat, mert ezek használati tárgyak. A nagy művészetben a használat nem szól annyira bele; a nagy művészet ideális dolog, azt másképp kell megítélni. E három dolog dönti el, hogy jó-e a tárgy vagy nem. Vizsgálódván az iránt, hogy mi a csúnya a csúnyában, arra lukadtam ki nagy zavaromban; hogy (ami különben is meg van írva a teóriában) három alapelv létezik ezen dolgoknak elkészítésénél és e három alapelvnek harmóniában kell lenni egymással. Ha ez nincs meg, akkor a dolog el van hibázva. Engedjék meg, hogy ennek illusztrálására egy-két példát mondjak.

Láttak bizonyosan képeket, szép tájképeket dugaszfából faragva, amelyre aztán azt mondják: Nini, ez hallatlan művészet, a stopliból kifaragni egy gyönyörű tájképet. Pedig ha az ember figyelmesen megnézi, hogy a stopliból nem lehet tájképet faragni, mert annak nincsen fénye, lágy, közönséges, nem is szép barnásszürke dolog, amelyből nem lehet nagyobb darabot kivágni, mert lyukacsos és így nem lehet oly vastag darabot vágni belőle, hogy árnyékot vessen. Az az úr, vagy paraszt, aki ezt megcsinálta egy kép után, az igazán nagy művész volt, mert nagyon türelmes ember volt. És a türelem, az művészet! De amit produkált, az tulajdonképen semmi, mert produktumához olyan anyagot választott, amely nem felel meg rendeltetésének, mert abból az anyagból nem lehet és nem szabad ezt csinálni.

Hát a szép hajból készült képek, amelyek csupa nyirbált szőke, ősz és fekete hajszálaból vannak összerakva, és egyszerre kikel belőle egy tájkép. A fák, a víz és annak hullámai, mind csupa haj. Egészen eltekintve attól, hogy ez a materiális alkalmas e arra, hogy fessünk vele, maga a haj olyan emlékeket idéz fel az emberben, hogy nem nézi szívesen a képet. Hiszen a haj nagyon szép. Van pl. színésznő, akit a haja miatt csodálunk, de ha annak a szép hajnak csak egy szálát találnák a levesben, az rettentő volna, mert az ott nincs helyén. A képen is csúnya a haj, mert ott sincs helyén. Ez is egy példa arra, hogy mikor nem való az anyag a tárgyra.

Van a múzeumban egy Munkácsy-kép, kópia cukros tésztából készítve. Erre nem szólok semmit, de tessék megnézni és meg fogják látni, hogy ez az anyag nem alkalmas arra, hogy Munkácsy inspirációját visszaadja. Íme, itt az anyag nincs a formával harmóniában.

Van itt a múzeumban pl. egy kalap tökmagból. Minden ember ízlésére bízom megítélni, mi szép lehet egy tökmagból készült kalapon. Azt mondja erre a francia: C'est des horreurs. (Ezek utálatosak.)

Valószínűleg mindenki látott már egy szép faliórát tájképpel. Egy régi Fülöp Lajos korabeli tájkép, amelyen egy almafa látható, és az almafa tetején egy óralap van. Ha azt kérdezzük, miért van az óra az almafában, erre senki sem tud válaszolni és azt sem tudja senki, hogy mi szép van abban. Akik ezeket az órákat csinálták, megérezték a félszességét, és festettek olyan tájképet, amelybe az óra belepasszol. Festettek egy kis falucskát házikókkal, és juhokat, amelyeket egy pásztor hajt be és egy dombot templommal, és a templom tornyába helyezték el az órát. Itt már érezte az illető, hogy természetesnek kell lennie. Érezte, hogy nem lehet az almafába órát belevágni. Mikor azonban ezt a képet a falra rakta, lehetetlen, hogy észre ne vette légyen, hogy az óralap oly kicsi, hogy nem lehet jól látni, még azt se venni észre, hogy ott egy járó óra van és rá sem néz az ember. Itt a rendeltetéssel a forma nincs összefüggésben. Mindenütt ily félszességek, ellenmondások vannak, *contradictio in adjecto*.

Hogy jutottunk mi oda, hogy ilyen dolgokat fabrikáljunk? Erre nézve csak a múzeum adhat felvilágosítást. Ha elmegyünk a múzeumokba, ahol kor szerint vannak a tárgyak felállítva, akkor látjuk, hogy 1820-ig alig vannak, vagy egyáltalán nincsenek ilyen tárgyak. 1820 után kezdődnek. Aki a művészet történetét ismeri, az azonnal feltalálja magát ezen a ponton és azt mondja: igen, a 20-as és 30-as években új formáknak kellett jönni, mert akkor egy egész művészeti és dekoratív világ omlott össze, romba dűlt a klasszicizmus, akkor a romantika következtében olyan idő volt, amely par excellence keresztény szellemű volt. Ebben az időben az ember mindenről lemondott, ami a görög istenekkel, a görög építészeti formákkal volt rokon. Ez mind ósdivá lett, amint a jó Chateaubriand mondta: Az istenek elköltöztek a világból. Az istenek elköltözésével az emberek formaérzékében egyszerre egy nagy domináló elem emelkedett ki, a naturalizmus. A természetet akarták annak helyébe állítani. Az emberek imádták a természetet. Rousseau és Bernardin de St. Pierre természetimádó volt. Ő vezette vissza az embereket a természethez és a természet szépségeihez. Az előbbi a természetet mutatta be, az utóbbi az indiánokat. Rajongtak a természetért, és kezdték a természetet magát is utánozni. Ebben az időben találkozunk először egy tipikus dologgal, amely minden utánakövetkezőnek kiindulási pontja volt, t. i. találkozunk a tájképekkel. Van egy talapzat; azon egy kis házikó vesszőből összerakva, azután egy kis kertecske, patakocská és kút, azután egy feljáró a házhoz és egy fa: mindez pedig a természetből vett anyagból összeállítva. A ház és a fa például csupán fakéregből volt összeállítva. Igen kedves és nagyon csúnya dolog. Az ember ránéz, érzi, hogy milyen fura ez a kis jószág, igazi fakéregből előállítva. Egész másképpen fest az a fakéreg egy természetes nagyságú fán. Ismerem a követ és a sziklát is, mely a patakban volt, az patakbeli kő. Ismerem a fakérget is, de az nyolc öles fán van, ez természetbeli fakéreg. Ezt látva, rögtön tudja az ember, hogy ilyen materiából nem lehet ilyen dolgot csinálni, mert nem fejezi ki azt, amit akar. Ahhoz a kis tárgyhoz ez a kis anyag túlságosan nagy. Ennek az egész külső formája a természet által van természetes nagyságban megadva. Ha én azt a nagyságot diminuálom, akkor nem lehet ugyanazt az anyagot használni. Ezért csúnya.

Az ilyen dolog még most is divat, annyira, hogy különösen (bronzból és sárgarézéből) még most is csinálnak ilyen tárgyakat, amelyek a természetben nagyban fordulnak elő és amelyek valamely célnak szolgálnak. Ilyen például a dohánykészülék. Az ember leszedi a ház tetejét és látja, hogy benne vannak a szivarok a házikóban. Megnézi a kéményt, és látja, hogy benne vannak a gyufák. Azután látja, hogy a kéményhez vezető út be van hintve finom homokkal; ezen lehet a gyufát meggyújtani. Ez a használat egy maskarádé; azt mutatja, hogy tájkép, pedig dohánytartó. Amint látjuk tehát, a naturalisztikus csoport, amely az első volt, megszülte ezt a második csoportot: a képmutató csoportot, ahol minden más, mint amit akar. A romantikus korszak irodalmának is az a jellemző vonása, hogy nem az, ami külsőleg látszik.

Nézzék meg a Jókai Aranyemberét, vagy Hugo Viktor hőseit, mindig más szerepben szerepelnek, mindig mint maskarádék jelennek meg. Hernani megjelenik mint rabló, és látjuk, hogy ez nagy hős. Ez végig megy az egész romantikán. Az alakoskodás a dolgokban romantikus vonás. A maskarák csoportja tehát ez, amely a naturalizmus nagy családjának egyik gyermeke. Ha a naturalizmusban az anyag volt

ellentétben a formával, úgy a maskaradéban megint a forma van ellentétben a használattal. Amott a festészet volt a vezető művészet, itt meg a szobrászat.

A 70-es években, a német háború után minden bor és likőrkereskedő üzletben látható volt a kirakatban Bismarck, Moltke, Vilmos mellszobra, mind megannyi butélia, amelyben különböző színű likőrök voltak. Már most azt kérdelem, hogy mi az étvágygerjesztő abban, hogy Bismarckból öntök likőrt. Hoznak egy likőrpalackot, és a hallgatag, hosszú képű Moltke fejéből kiúszik a likőr félíg, akkor marad egy velejüres Moltke, amelynek azonban a szája még sárga, mert addig még terjed a likőr. Hogy csúnya, azt érzem; és pedig azért csúnya, mert a forma a rendeltetéssel ellentétben áll. Egyszerű palackra van szükségünk, amely egyszerű dekorációval van ellátva, de nem olyan palackra, amelyben Bismarck feje és három hajszála már üres, de a nagy buldog-szája még tele van.

Ilyen a sörös csizma is. Egy nagy csizma tele van sörrrel és azt akarják, hogy igyam ki, különösen, ha a sör fekete: ez határozottan degoutant dolog. Iszom én minden üvegből sört, de csizmából nem ízlik. Éppen ilyen egy kávéskanna cilindrből. Ebből a cilindrből öntik ki a teát. Ez szintén kellemetlen dolog, éppen úgy, mint a hajból készült kép. Itt a forma van ellentétben a használattal. Nem szabad, hogy a forma kellemetlen visszaemlékezéseket szüljön bennem, és hogy bántsa az ízlésemet.

Ilyen a kotlóstyúk, amely szilvóriumtartó. Ezt az asztalra teszik; valamelyik részén elhelyeznek egy csapot, és az alája tartott kis tojás alakú pohárkába folyik a tyúkból a szilvórium. Ez mind nagyon szép, de miért alkalmas épen a tyúk arra, hogy szilvóriumot öntsünk belőle, és mire jó az a közepűt széles, de fent keskeny pohár, amelyből még csak inni sem lehet anélkül, hogy le ne csurogna belőle a szilvórium. Most jön a házigazda dicsősége. Rátész az asztalra egy alpakából készült szivattyús kutat. Ez egy szép oszlop, amelyen golyóbis van. Az oldalán van az emeltyűkészülék, mint a pumpás kutaknál. Az oldalán kijön egy csövecske. Ezt a készüléket leteszi a házigazda az asztalra és diadalmasan mosolyog. A vendégek közül, akik már a feketekávé is túl vannak, senki sem tudja, hogy mi az, és olyan boldog félbutasággal néznek a csodaműre. Akkor a házigazda bölcsen megmutatja: íme, itt van egy pont, ezt meg kell nyomni, és akkor kiugrik belőle egy darab, és akkor látható lesz egy szivarvágó. Ide bele kell dugni a szivart és megnyomni a szivattyút, akkor egy láthatatlan kés levágja a szivart, és alul kiesik a szivarvég. Általános hallgatás, mert az emberek nem tudják kitalálni, hogy mire szükséges ez. De ez egy elmés tárgy, amelyben vicc van. Ez ismét a maskaradé csoport fia. Ez is kút, amely szivarvágó, és amely azt mondja: Ti azt hiszitek, hogy én kút vagyok? Dehogy, én szivarvágó vagyok. Ez az elmések csoportja. Nem akarok több példát felhozni, annyi van az életben, hogy fognak eleget találni.

Azután következik a jelvényesek csoportja. A jelvényesek csoportja tulajdonképpen szintén egy maskaradé csoport, mert ebben is valami más van, mint amit mutat. Ez emlékeztetni akar valamire. Ezek között van egy csoport, amely rettentő pusztítást vitt véghez az ízlésben: ez különösen a lóspport. Ez egy nagyon szép és hasznos dolog lehet, de hogy miért legyen ez a sport a test és szobadíszítésnek egy fő-fő eleme, azt nem lehet kitalálni. Én értem azt, hogy egy úr, akinek volt valami híres lóva, és azzal nagy diadalokat aratott a turfokon, hogy az az úr annak a lónak a patáját bearanyoztatja, készített belőle hamutartót és rávéseti még a ló nevét is; de hogy aztán miért legyen én tele rakva patákkal, aki leider nem nyertem azzal a lóval semmit, ez megint a világ bizonyos nagy talányainak egyike.

Láttam egy női mellűt, amely egy patkót ábrázolt, és amelynek közepén egy gyönyörű emlékkép látható, t. i. a lónak képe, a fej nyakáig levágva és még gyémántokkal kirakva. Azonkívül van annak a nőnek egy ékszere; egy zokésapka és itt keresztbe téve egy lovaglóostor és egy botocska és ez mind a nő fülén függött. Ez nemcsak nem szép, de mikor láttam, elborult a lelkem. Miért van a lónak gyémánt nyakravalója? Egy más valakinek szép mellűje van, egy-két lovon vágató zoké. Hogy miért vágat az ember kravátlíjában egy zoké, ez megint olyan kérdés, amelyre nem lehet felelni. Ha az az ember, akinek tulajdonát képezi ez a tű, még rövidlátó is és szemüveget visel, akkor a szemüvegnek láncá mindig beleakad a ló vágató lábaiba, vagy farkába. Ezekkel a sport dolgokkal pedig tele van a világ. Itt van az óráim, ezen van valami címerforma és a körül egy szíj. Először azt hittem, hogy ez a szíj a térdszalagrend, de közelebbről megnézve láttam, hogy ez egy lószíj vagy nadrágtartó. Mire való nekem

ez a hócentróger-forma dolog? Talán szép? Mi szép van rajta? Ez egy maradványa a kantárnak és a zabolának, és benne van a jelvényesek csoportjában.

Ide tartoznak a szerencsehozók is. Erre nézve nem lehet vitatkozni az emberekkel. Ez megvolt, amióta a világ világ, a legrégebbi időkben is. A rómaiaknak és a görögöknek csakúgy, mint a keresztényeknek megvolt a maguk varázstárgya, egy kis gyűrű, amibe bele van vésve valami. De amíg az ő istenei, az ő patrónusai Vénusz, Juno, vagy ezek csillagzatai, szentelt állatai, a galambok voltak, addig most, mikor a naturalizmus kezdett életbe lépni, naturalisztikus dolgok szerepeltek a babonában is. Én meghagyom mindenkinek a babonáját, így pl. semmi kifogásom sincs a lóhere ellen, ha kicsi és nem olyan nagy, mint egy diploma pecsétje. De már a disznócska ellen protestálok. Szép a disznó? Nem. Piszkos állat. A sonkája jó, de akkor már nem disznó, hanem sonka. Aztán jön a kéményseprő. Minden emberi uniformisok közt a kéményseprőé a legkevésbé ízléses. A kéményseprő ágas-bogas létrájával a felakasztott ember, mint a mai szerencsehozók, kellemetlenek. Ágas-bogas alakjukba minduntalan bele is akad az ember, meg aztán nem is szépek. Ezek a babonás jelvények.

Mikor már sem az alakoskodás, sem a szellemeskedés nem volt elég, kreáltak a csúfságok egy új dominiumát, az excentrikusokat. Ez olyan, hogy az ember ránéz és nem tudja, hogy miért van ez. Divatban volt egyszer, hogy egész szobaberendezéseket csináltak ökörszarvból, rettentő nagy ökörszarvokból. Szarvból volt a szék támlája, a lába és erre jött egy nagy borjúbőr, hideg és kemény. És erről a csodálatos dologról azt hitte a csinálója és az, aki megvette, hogy szép. Ránézni is rettentő ezekre a fehér és fekete szarvakra és aki ráül, az úgy kel fel, mintha megmasszírozták volna. Ennek a non plus ultrája, mikor fegyverből állítják össze a bútort. Amikor a gyutacsos puskák olcsók lettek, valami gazember (ezt kell mondani) összevásárolt egy nagy adagot, és bútort készített belőle és ezt nekem látnom kellett, és még hallani a dicséreteket, milyen olcsó ez a bútor és milyen szép. Ha még kanapét csinálnak belőle, amely egy helyen áll, hát jó, de széket, amelyet egyik helyről a másikra tolnak? Három libériás inas kell, hogy kimozdítsák helyéből. És aki ráült, olyan, mintha megmasszírozták volna, és fáj minden tagja. Tehát épp az ellenkezője volt annak, amit az ember ülőbútortól kíván, hogy t. i. kényelmes legyen. Ez a puskából készült bútor volt az orgiája ennek az egész mozgalomnak.

Az időm lejárt, tehát befejezem a mondanivalómat. Annál is inkább, mert bármit hoznék fel, mind csak ilyen volna. A puskánál pl. a materiális rossz, a forma jó. Mindig a három főelem ketteje veszekszik egymással. A helyes produktum akkor áll elő, ha mind a három elem harmóniában van egymással. Többet nem adhatok útravalóul, eligazító vezérfonalul, mint azt, figyeljék meg ezt a három elvet, vizsgálják meg, hogy ezek harmóniában vannak-e egymással a tárgyban, és ez mindig elég biztos választ fog adni önöknek arra nézve, hogy a tárgy dekoratív tekintetben jó-e, szép-e, megfelelő-e. Azt tapasztaltam, hogy ez a három dolog uralkodik minden tárgyban. Ott, ahol e három dolog ketteje vagy mind a három veszekszik egymással, ott nem jó a tárgy, ahol pedig harmóniában van egymással, ott az alkotás szerencsésnek mondható. Ezen felül áll természetesen az egyéni ízlés. Minden ember szuverén arra nézve, hogy a jól konstruált dolgok között melyik tetszik neki jobban, de magára a konstrukcióra nézve e három a mértékadó. Nem elég azonban csak ismerni ezt a három elvet, nem elég csak elméjében tartani ezt a három elvet mindig, amikor bírál az ember, szükséges még az is, hogy az embernek szeme szakavatott legyen az ilyen tárgyak felismerésében. Ezért bizonyos praxisra kell szert tenni. Erre nézve mondok egy iskolát: a múzeumlátogatást.

Meg kell nézni a régiek dolgait, akik egyáltalán nem vétettek ezek ellen az elvek ellen. Csak a XIX. században jutottak erre a tévútra mindenféle irodalmi, filozófiai és politikai eszmék következtében. Csak ezek hatása alatt állottak be ezek a forradalmak az ízlésben. Nézzék meg ezeket a régi dolgokat alaposan, ne elégedjenek meg csak egy futólagos vizittel, hanem szenteljenek egy-egy tárgynak több időt, és meg fogják látni, hogy a régi időben, amikor az embereknek még nem volt elrontva az ízlésük, ritkábban tévedtek meg a három alapelv harmóniájának tanában.

Ha megfogadják tanácsomat, meg fogják látni, hogy azok az elvek, melyeket itt kifejeztünk és bemutattunk, ott a műtárgyakon be is fognak igazolódni.